

- պայմաններ կստեղծվի գյուղմթերքների արտադրողներից մինչև տպառողը արտադրանքների ազատ շարժի համար,
- հավաքման կետերի ձևավորումով ըստ գնահատման կստեղծվի շուրջ 120 մոդ աշխատատեղ, իսկ կենտրոնական շուկաների ձևավորումը գրեթե տասնապատիկ ավել,
- պայմաններ կստեղծվի գյուղատնտեսական մթերքների գործընթացում երաշխավորված պայմանագրային հարաբերությունների արմատավորման համար,
- համակարգի ներդրումը դրականորեն կանդրադառնա գյուղատնտեսության արտադրության ծավալների և արդյունավետության բարձրացման վրա:

ԷՂՈՒՐԴ ՂԱԶԱՐԱՆ

*ՎԳԱՄ Մ. Հրթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի թեմայի ղեկավար, Կ. Գ. Դ., պրոֆեսոր*

ՀՐԱՅԱ ԾՂԵՑԱՆ

*ՎԳԱՄ Մ. Հրթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող, Կ. Գ. Դ.*

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԻ ԿԱՐՏՈՑԻԼԻ ԱՊՐԱՆԱԾՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱԿԱՐԳԱԿԻ ԵՎ ԿԱՐՏՈՑԻԼԱԳՈՒՅՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Հայաստանի ագրոպարենային համակարգի կայուն զարգացման հիմնախնդրի լուծման ուղղությամբ կարևորվում է կարտոֆիլագործության արդյունավետության բարձրացումը, կարտոֆիլի սորտաթարմացման և վերամշակման խթանումը:

Կարտոֆիլագործությունն ունի մասնազատված և մշակակութային, քանի որ բնակչության սննդամթերքի սպառման կառուցվածքում զբաղեցնում է երկրորդ տեղը, առաջնայնությունը զիջելով միայն հացին, և մեծապես նպաստում է երկրի պարենային անվտանգությանն ու պարենային անկախության մակարդակի բարձրացմանը:

Լինելով աշխատատար մշակաբույս՝ այն ուրույն դեր է խաղում աշխատանքային ռեսուրսների զբաղվածության ապահովման հիմնախնդրի լուծման գործում: Մեծ տեղ է զբաղում ներքին ապրանքաշրջանառության մեջ:

Կարտոֆիլը բարձրարդյունավետ մշակաբույս է: Զբաղեցնելով ցանքատարածությունների շուրջ 10 %-ը՝ այն 2008-2010թթ. միջին տվյալներով ապահովում է հանրապետության բուսաբուծության համախառն արտադրանքի շուրջ 14.7 տոկոսը:

Կարտոֆիլի ինքնաբավության մակարդակը բավականին բարձր է, այն ՀՀ ազգային պարենային հաշվեկշռի տվյալներով 2006, 2007, 2008, 2009, 2010թթ. համապատասխանաբար կազմել է 99.7; 99.0; 99.9; 100.8 և 100.6 տոկոս: 2006-2010թթ. ազգային պարենային հաշվեկշռի կարտոֆիլին առնչվող ցուցանիշները ներկայացվել են 1-ին աղյուսակում:

2010թ. արտադրվել է 482.0 հազ. տոննա կարտոֆիլի բերք, որը 2002թ. հետո ընկած ժամանակահատվածում ամենացածր ցուցանիշն է: Վերջինս հետևանք է անբարենպաստ բնակլիմայական պայմանների և մշակության տարածքների կրճատման: Կարտոֆիլի արտադրության ծավալները՝ ըստ հանրապետության մարզերի 2006-2010թթ. համար ներկայացված է 2-րդ աղյուսակում:

2006-2010թթ. վիճակագրական տվյալներով հանրապետությունում արտադրվող կարտոֆիլի համախառն արտադրանքի շուրջ 47.2 %-ը բաժին է ընկնում ՀՀ Գեղարքունիքի մարզին:

Հանրապետությունում կարտոֆիլի ապրանքայնության մակարդակի վերաբերյալ պատկերացում է տալիս 3-րդ աղյուսակի տվյալները:

Աղյուսակ 1

ՀՀ ազգային պարենային հաշվեկշռում կարտոֆիլին ամռնվող 2006-2010թթ. տվյալները¹
(հազ. տոննա)

	Պահածաներ տարվա սկզբում	Արտադրություն	Ներմուծում	Ամբողջական առաջարկ	Սննդի օգտագործում	Անասնակեր	Կոտլածաներ	Սերմացու	Արտահամում	Պահածաներ տարվա վերջում	Օգտագործում	Խնճարակույթյան աստիճան, %	Սպառումը մեկ շնչի հաշվով, կգ/պ.օր
2006թ.	452.1	539.5	1.7	993.3	171.2	192.1	73.5	132.2	0	424.3	993.3	99.7	117.2
2007թ.	424.3	583.9	6.0	1014.2	151.8	181.8	74.2	126.7	0.1	479.6	1014.2	99.0	103.9
2008թ.	479.6	648.6	4.3	1132.5	165.0	210.2	84.2	137.2	3.6	532.3	1132.5	99.9	113.0
2009թ.	532.3	593.6	0.9	1126.8	169.6	257.2	91.0	128.0	5.9	475.1	1126.8	100.8	116.1
2010թ.	475.1	482.0	1.6	958.7	142.6	234.5	79.5	113.4	4.4	384.3	958.7	100.6	97.6

Աղյուսակ 2

Կարտոֆիլի համախառն արտադրանքը՝ ըստ ՀՀ մարզերի 2006-2010թթ.²
(հազ. տոննա)

Մարզերը	2006թ.	2007թ.	2008թ.	2009թ.	2010թ.
Արագածոտն	33.5	33.6	34.0	34.2	34.3
Արարատ	26.6	26.8	32.8	28.9	24.3
Արմավիր	47.1	53.5	63.5	53.2	32.3
Գեղարքունիք	260.0	271.3	278.0	254.3	233.1
Լոռի	43.5	57.0	54.5	55.0	31.8
Կոտայք	13.5	18.2	17.3	16.1	14.1
Շիրակ	72.5	68.0	104.9	89.7	69.3
Սյունիք	27.4	31.3	33.3	32.4	23.6
Վայոց ձոր	3.5	3.5	3.5	2.9	3.0
Տավուշ	10.8	19.8	25.5	25.5	14.5
ք. Երևան	1.2	0.9	1.3	1.4	1.7
Ընդամենը ՀՀ-ում	539.5	583.9	648.6	593.6	482.0

Աղյուսակ 3

ՀՀ-ում կարտոֆիլի ապրանքայնության մակարդակը ըստ ՀՀ Մարզերի 2006-2010թթ.³
(տոկոսներով)

Մարզերը	2006թ.	2007թ.	2008թ.	2009թ.	2010թ.
Արագածոտն	45.1	45.9	37.0	29.5	16.4
Արարատ	71.6	77.1	73.4	79.3	77.9
Արմավիր	78.9	84.1	88.8	91.0	87.7
Գեղարքունիք	45.6	46.7	44.5	42.7	37.7
Լոռի	24.1	26.3	12.5	12.4	12.2
Կոտայք	54.6	52.4	52.6	38.0	38.0
Շիրակ	32.1	33.5	31.7	28.9	32.0
Սյունիք	32.0	37.9	35.3	27.8	27.6
Վայոց ձոր	14.9	14.0	6.1	26.0	16.5
Տավուշ	11.9	14.7	12.5	10.7	6.3
Ընդամենը ՀՀ-ում	43.0	45.5	42.3	38.4	35.0

¹ Հիմք է ընդունվել ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության կողմից հրապարակված ՀՀ ազգային պարենային հաշվեկշռների տվյալները:

² Պարենային ապահովություն և արդատություն, 2011թ. հունվար-հունիս, ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, էջ 35:

³ Գյուղատնտեսական միջոցների իրազեկում (օգտագործումը) գյուղացիական տնտեսությունների կողմից 2007թ., 2008թ., 2010թ., վիճակագրական տեղեկագրեր, ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2008թ., 2009թ., 2011թ.:

Ներկայացված տվյալներից ակնհայտ է, որ կարտոֆիլի ապրանքայնության մակարդակը զգալիորեն ցածր է և այն վերջին 3 տարիներին ունեցել է նվազման միտում: Ապրանքայնության համեմատաբար բարձր մակարդակ է ապահովվում Այրարատի և Արմավիրի մարզերում, որտեղ գերակշռող է վաղահաս կարտոֆիլը: Ապրանքայնության մասն մակարդակը կարտոֆիլաբուծական գյուղացիական տնտեսություններին դնում ֆինանսական դժվարին պայմանների մեջ և բարդացնում դրանց հետագա վերարտադրությունը, ագրոտեխնիկական պահանջների պահպանումը:

ՀՀ ազգային պարենային հաշվեկշռի տվյալներով մեկ շնչի հաշվով սննդի համար կարտոֆիլի սպառումը 2008-2010թթ. տատանվում է 47.5-56.5 կգ սահմաններում, սակայն մեր ուսումնասիրություններով իրական սպառումն առավել է: ՀՀ առողջապահության մախարաբության կողմից առաջացողովով նվազագույն պարենային զանքություն համար մեկ շնչի սպառումը սահմանված է 91.3 կգ: Հետևաբար հանրապետությունում առկա քմակության համար (3002 հազ. մարդ) սննդի սպառումը կկազմի 274 հազ. տոննա: Ընդդ 130-135 հազ. տոննա օգտագործվում է որպես սերմացու: Ըստ ՀՀ ազգային պարենային հաշվեկշռի տվյալների անասնակերի համար կարտոֆիլի ծախսերը, վերջին 5 տարիների միջին տվյալներով, կազմում շուրջ 215 հազ. տոննա, իսկ կորուստները՝ 80.5 հազ. տոննա: Նշված ծավալով անասնակերի համար օգտագործումը իրատեսական չենք համարում, այն, մեր գնահատմամբ, կկազմի, շուրջ 110 հազ. տոննա, այդ դեպքում այսպես կոչված «ավելցուկ» կարտոֆիլը, ամենաբարձր բերքի դեպքում, կկազմի շուրջ 50.0 հազ. տոննա (650-274-135-80.5-110=50.5 հազ. տոննա):

Նշված ծավալով կարտոֆիլի իրացումը հնարավոր է համարվում արտահանման և վերամշակման կազմակերպման միջոցով:

Վերջին տարիներին կարտոֆիլի արտաքին ապրանքաշրջանառության մասին պատկերացում է տալիս 4-րդ աղյուսակի տվյալները:

Կարտոֆիլի արտաքին ապրանքաշրջանառությունը 2004-2009թթ.¹

	2006թ.	2007թ.	2008թ.	2009թ.	2010թ.
Ներմուծում	1704.9	6040.6	4280.5	857	1578
Արտահանում	0.5	50.2	3594.6	5909	4381
Հաշվեկշիռ	-1704.4	-5990.4	-685.9	5052	2803

Ինչպես երևում է աղյուսակի տվյալներից կարտոֆիլի արտաքին ապրանքաշրջանառության հաշվեկշիռը բացասական էր մինչև 2009թ.: Վերջին երկու տարիներին որոշակի ակտիվացել է կարտոֆիլի արտահանման գործընթացը: Գնայած նշվածին այս ուղղությամբ չեն օգտագործվում առկա ռեսուրսները, որն իրատեսական է համարվում արտահանման ավելացման և հանրապետությունում վերամշակման կազմակերպման միջոցով:

Կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ հանրապետությունում կարտոֆիլաբուծության զարգացումը պահանջում է լուծում տալ հետևյալ խնդիրներին.

- հանրապետության տարածքում կարտոֆիլի վերամշակման ընկերությունների տեղաբաշխման հիմնավորում,
- կարտոֆիլի վերամշակման ընկերությունների ձևավորմանն աջակցության մեխանիզմների հստակեցում,
- կարտոֆիլի արտահանման խթանման մեխանիզմների հստակեցում,
- հանրապետության որոշ գոտիներում կարտոֆիլի տակ դրված տարածքներն այլ մշակաբույսերով փոխարինման հնարավորությունների գնահատում:

Կարտոֆիլի վերամշակող ընկերությունների տեղաբաշխում

Հաշվի առնելով, որ հանրապետությունում կարտոֆիլի մեծ մասն արտադրվում է Գեղարքունիքի և Երևանի մարզերում, որոնց 2010թ. քաժին է ընկել կարտոֆիլի արտադրության

¹ Հայաստանի Հանրապետության արտաքին առևտրի մարտային վիճակագրություն, 2007թ., 2009թ. և 2010թ. կարկան տեղեկագրեր, Երևան 2008, 2010, 2011:

համապատասխանաբար՝ 48.4 և 14,4%-ը, ապա հիմնավորված է համարվում վերաձևակման կարողությունների ձևավորումն այդ մարզերում:

Կարտոֆիլի վերամշակող ըմկերությունների ձևավորմանն աջակցություն¹

Կարտոֆիլի վերամշակող ըմկերությունների ձևավորումն իրատեսական է համարվում համապատասխան աջակցությամբ պայմաններում, որը հնարավոր է համարվում հետևյալ ուղղություններով՝

- մպատակային, միջնաժամկետ վարկերի տրամադրում,
- լիզինգային մեխանիզմներով սարքավորումների տրամադրում,
- ներքին և արտաքին շուկաներում կարտոֆիլի վերամշակումից ստացվող արտադրատեսակների վերաբերյալ շուկայական տեղեկատվության, արտադրության տեխնոլոգիաների, արտադրանքի մրցունակության բարձրացման ուղղությամբ խորհրդատվության տրամադրում,
- վերաձևակման համար օգտագործվող սորտերի սերմնաբուծության զարգացմանն աջակցություն,
- վերաձևակման համար օգտագործվող սորտերի և դրանց մշակության առանձնահատկությունների վերաբերյալ խորհրդատվության տրամադրում,
- կարտոֆիլի վերամշակողների և կարտոֆիլաբուծությամբ զբաղվող գյուղացիական տնտեսությունների միջև փոխշահավետ պայմանագրային հարաբերությունների խթանում:

Կարտոֆիլի արտահանման խթանման մեխանիզմներ

Կարտոֆիլի արտահանման խթանման հնարավոր մեխանիզմներն են՝

- միջպետական հարաբերություններով, հատկապես Վրաստանի հետ, կարտոֆիլի մատակարարման պայմանագրային հարաբերությունների հաստատում,
- տրանսպորտային խզելըդոստների հաղթահարման աջակցություն,
- արտահանման համար մպատակային, մատչելի վարկերի տրամադրում,
- գյուղատնտեսական մթերքների արտահանման գործառույթ ունեցող կառույցների ձևավորմանն աջակցություն՝ վարկավորման, լիզինգային մեխանիզմներով տրանսպորտային միջոցների տրամադրման և այլ միջոցներով:

Կարտոֆիլի մշակությունն այլ մշակաբույսերով փոխարինման հնարավորությունների գնահատում

Շիրակի մարզի Ախուրյանի տարածաշրջանում շաքարի գործարանի գործարկումը հնարավորություն է տալիս, գյուղացիական տնտեսությունների հետ փոխշահավետ պայմանագրային հարաբերությունների ձևավորման պայմաններում միջնաժամկետ ժամանակահատվածում, ՀՀ Արագածոտնի մարզի Ապարանի և Արագածի, Լոռու մարզի Գուգարքի և Մայիստակի, Շիրակի մարզի Ախուրյանի, Ամիի, Արթիկի տարածաշրջանների կարտոֆիլի մշակության տարածքներից 3000-4000 հա դնել ճակնդեղի մշակության տակ:

Վերը նշված միջոցառումների իրականացումից ակնկալվում են հետևյալ արդյունքները.

- կրթաճրանա կարտոֆիլի ապրանքայնության մակարդակը և կարտոֆիլաբուծությամբ զբաղվող տնտեսությունների եկամուտները,
- ներքին շուկայում կձևավորվի կարտոֆիլի կայուն գին, արդյունքում՝ կբարձրանա ճյուղի շահութաբերությունը,
- կլուծվի «ավելցուկ» համարվող կարտոֆիլի իրացման խնդիրը, կբարելավվի կարտոֆիլի արտաքին ապրանքաշրջանառության ծավալները: Կարտոֆիլի արտահանման ծավալները հնարավոր կլինի հասցնել 35-40 հազ. տոննայի և վերաձևակման ծավալները՝ 20-25 հազ. տոննայի,
- վերաձևակող կարողությունների ստեղծումով կստեղծվեն մոտ աշխատատեղեր,
- կբարձրանա ռեսուրսային մեղուծի օգտագործման մակարդակը:

¹ Մեկ տոննա կարտոֆիլի վերամշակումից կարելի է ստանալ 175 կգ օսլա կամ 112 լիտր սալիքո, 55 կգ հեղուկ ածխաթթու, 0.39 լ սիլիկոնային յուղ, 1500 լ մաքր և այլն: